

# Zgodovina oboroženih bojov za socializem

*Grega Hrib je zgodovinar in sociolog. Kot član programskega odbora Inštituta za delavske študije med drugim piše in ureja zgodovinske prispevke, kolumne o politiki in dogajanju v družbi pa objavlja na spletni platformi Disenz. Pri svojem delu se osredotoča predvsem na razvoj socialističnega gibanja in leve politične misli. E-naslov: hribgrega@gmail.com*

*Grega Hrib is a historian and sociologist. As a member of the program board of the Institute for Labour Studies, he writes and edits historical contributions, among other things. He publishes essays on politics and social affairs on the online platform Disenz. His work focuses primarily on the development of the socialist movement and left-wing political thought. E-mail: hribgrega@gmail.com*

## Uvod

Vojna že tisočletja velja za enega najbolj uničujočih in destruktivnih pojavov v človeški družbi. Oboroženi spopadi se vsakič znova razkrivajo kot skrajni izraz ekonomskih in razrednih protislovij, ki lahko izbruhnejo bodisi znotraj ene skupnosti bodisi med državami, ko te skušajo uveljaviti nadzor nad surovinami, trgi ali strateškimi območji. Kljub nasilju, trpljenju in razdejanju, ki jih vojna prinaša, pa zgodovina priča tudi o njenem paradoksalnem potencialu: vojna lahko deluje kot pospeševalec in netilec družbenih sprememb, ki spodbudijo pre-razporeditev političnih sil ter včasih tudi odprejo prostor za osvobodilne in napredne boje zatiranih družbenih skupin.

Od 19. stoletja naprej so obdobja oboroženih spopadov pogosto sovpadala z valovi revolucionarnih gibanj, ki so poskušala preoblikovati družbeni red. Prve delavske revolucije so izbruhnile prav v času političnega kaosa, ki je sledil vojaškim

porazom in padcu legitimnosti vladajočih elit. Pariška komuna, ki velja za prvi resni poskus delavskega prevzema oblasti, se je rodila iz poraza Francoskega cesarstva v boju s Prusijo, socialistična revolucija v Rusiji pa je nastopila v letih imperialističnega spopada svetovnih razsežnosti. Razvoj revolucionarnih oboroženih gibanj je še dodatno spodbudila druga svetovna vojna, ki je v številnih deželah – z Jugoslavijo na čelu – prispevala k uveljavitvi socialističnih projektov. Šesta izmed temeljnih točk Osvobodilne fronte se je glasila: »Brez boja proti lastni izdajalski kapitalistični gospodi se zatirani narod ne more osvoboditi,« s čimer je jasno in odkrito nakazala revolucionarno in socialistično razsežnost narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. Vojna kot katalizator družbenih sprememb tako sproža procese, ki presegajo zgolj vojaške zmage in poraze ter predstavlja enega ključnih dejavnikov pri oblikovanju naprednih in revolucionarnih socialističnih gibanj po vsemu svetu.

Prispevek bo poskušal približati nekatera ključna poglavja iz zgodovine oboroženih bojev za socializem v obdobju med 19. stoletjem in koncem hladne vojne ter predstaviti strategije in taktike, ki so se jih revolucionarna gibanja posluževala v boju za pravičnejši družbeni red. Posebna pozornost bo namenjena političnim dilemam, s katerimi so se ta gibanja soočala – od razmerja med vojaško učinkovitostjo in demokratičnimi razmerji v bojnih vrstah do vprašanja legitimnosti in nujnosti oboroženega socialističnega boja.

## Socializem in vojna

Odnos socialistov do vprašanja vojne je bil skozi zgodovino ena izmed številnih idejnopoličnih dilem znotraj delavskega gibanja. Še preden je katerokoli izmed teh gibanj samo prevzelo poveljujočo vlogo v kakršnikoli vojni ali revoluciji, so se socialisti večkrat znašli v položaju, ko so morali opredeliti svoj odnos do konkretnih vojaških konfliktov. Njihova stališča so se pogosto oblikovala glede na oceno, katera izmed vpletenih strani je predstavlja naprednejšo, narodnoosvobodilno ali vsaj manj reakcionarno silo v primerjavi z njenimi nasprotniki. Tako so se številni zgodnji oziroma utopični socialisti leta 1830 v času poljskega upora proti ruski nadvladi postavili na stran Poljakov, ki so se borili za nacionalno osvoboditev.<sup>1</sup> Njihov boj za neodvisnost je zagovarjal tudi Karl Marx, še bolj zavzeto pa je pisec Komunističnega manifesta podpiral nacionalno gibanje na Irskem. Čeprav se uporci Ircev proti kolonialni Britaniji v 19. stoletju še niso

---

1 Karl Marx et al., »A Letter to the Polish Socialists«, Marxists' Internet Archive, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1880/11/27.htm?utm>.

razplamteli v dejansko vojno za neodvisnost, je Marx v irskem gibanju prepoznal obliko boja proti imperializmu in razrednemu zatiranju.<sup>2</sup>

Med ameriško državljansko vojno je Marx odločno podprl Sever pod vodstvom predsednika Abrahama Lincolna, ki se je boril proti secesionističnemu in sužnjelastniškemu jugu. Leta 1864 je Marx v imenu Prve internacionale Lincolnu celo poslal uradno pismo, v katerem je ameriškemu voditelju čestital ob ponovni izvolitvi na predsedniški položaj.<sup>3</sup>

Z današnje perspektive se kot presenetljiva kaže Marxova podpora britanski in francoski strani med krimsko vojno (1853–1856), v kateri sta se ti imperialni sili, skupaj z Osmanskim cesarstvom, spopadli s carsko Rusijo. Marx je ruski fevdalni režim videl kot izjemno reakcionarno in hkrati najnevarnejšo geopolitično silo, ki ogroža napredna gibanja v Evropi. Zaradi tega je menil, da je v konkretnem zgodovinskem trenutku bolj upravičeno podpreti kapitalistične zahodne sile in celo Otomansko cesarstvo. Marxovo stališče v tem primeru tako ni izražalo nekritične podpore imperialnim silam, temveč je izhajalo iz njegovega strateškega razumevanja razmerij moči in njegovega prepričanja, da bi morebitna zmaga Rusije pomenila pomemben korak nazaj za delavsko organiziranje v Evropi. Rusija je že desetletja pred tem pogosto vojaško ali politično podpirala evropske režime pri zatiranju nacionalnih, demokratičnih in liberalnih gibanj. Delovala je kot osrednje gonilo evropskega absolutizma ter s tem upočasnjevala razkroj fevdalnih odnosov in razvoj kapitalizma, ki pa ga je Marx videl kot nujni predpogoj za oblikovanje proletariata in vzpon delavskega gibanja.<sup>4</sup>

## Pariška komuna

Šele leta 1871 se je v zgodovini delavskega gibanja prvič zgodilo, da socialisti niso bili več postavljeni zgolj pred vprašanje, katero stran v vojni naj podprejo, temveč so v njej postali ena izmed poveljujočih sil. Ko je namreč poleti 1870 francosko cesarstvo pod vladavino Napoleona III. napadlo rivalsko Prusijo, se vojna ni razvila v skladu s francoskimi pričakovanji. Po porazu v bitki pri Sedanu je bil Napoleon ujet in odveden v prusko ujetništvo, kar je v vojaško oslavljeni Franciji

---

2 Gl. Karl Marx in Friedrich Engels, *Ireland and the Irish Question* (Moskva: Progress Publishers, 1971).

3 »Address of the International Working Men's Association to Abraham Lincoln, President of the United States of America«, Marxists' Internet Archive, <https://www.marxists.org/archive/marx/iwma/documents/1864/lincoln-letter.htm?utm>.

4 Gl. Pierre Milza, *L'année terrible: La commune, mars-juin 1871* (Pariz: Perrin, 2009).

privedlo do političnega preobrata: Narodna skupščina je po velikem nacionalnem ponižanju osramočeno monarhijo odpravila in razglasila republiko, tokrat že tretjo v francoski zgodovini.

Na čelo Tretje republike je stopila nova meščanska vlada, ki pa vojne s Prusi ni prekinila, temveč jo je kljub očitni premoči nasprotnika nadaljevala. V obkroženem Parizu je republikanska oblast vpoklicala moške v tako imenovano Narodno gardo, ki je bila ustanovljena s poslanstvom obrambe prestolnice pred pruskimi zavojevalci. Ker je znaten del prebivalstva iz premožnih in malomeščanskih slojev med obleganjem Pariz zapustil, so Narodno gardo sestavljali večinoma revni delavci in mali obrtniki. Ti so bili pod močnim vplivom levičarskih idej, ki so med pariškim proletariatom imele že tedaj močan odmev. Dolgotrajno obleganje in težke življenjske razmere so njihovo radikalizacijo le še poglobile.

Pripadniki Narodne garde, ki so bili v večini naklonjeni delavskim in demokratičnim idejam, so začeli postopoma izražati nezadovoljstvo z novo vlado. Ta namreč razen zamenjave cesarstva z republiko ni prinesla bistvenih družbenih sprememb, vojni pa kar ni bilo videti konca. V mesecih po razglasitvi Tretje republike je Narodna garda tako postajala vse manj disciplinirana, gardisti pa so odklanjali ukaze nadrejenih in začeli zahtevati pravico, da svoje poveljnike izbirajo sami.

Do marca 1871, več kot pol leta po začetku vojne, je Narodna garda dokončno izgubila svoj prvotni vojaški namen, saj je francoska vlada naposled le razglasila predajo in priznala poraz v vojni z Nemčijo, ki se je medtem pod pruskim vodstvom tudi uradno združila v enotno državo. Oblast Tretje republike si je po podpisu kapitulacije prizadevala ponovno vzpostaviti nadzor nad uporno prestolnico, zato je pozvala gardiste k razorožitvi, česar pa pariško delavstvo ni bilo pripravljeno storiti. Poskusu vladnih enot, da bi z vojsko ponovno zavzele Pariz, se je Narodna garda uspešno zoperstavila in 18. marca v mestu razglasila ustanovitev Pariške komune.<sup>5</sup>

Vzporedno z razglasitvijo Pariške komune se je v Parizu začel proces politične in organizacijske preobrazbe Narodne garde. Ta ni več delovala zgolj kot vojaška obrambna formacija, temveč je prevzela vlogo demokratičnega telesa, ki je sooblikovalo strukture nove oblasti. Gardisti so sami izbirali vojaške poveljnike svojih enot. Ti so bili vsaj načeloma podrejeni volji gardistov in so jih lahko tudi odpoklicali. Praksa samoorganizacije in izbiranja poveljnikov s strani gardistov se je sicer začela uveljavljati že pred uradno razglasitvijo Pariške komune, po njenem nastanku pa je postala tudi bolj sistematično urejena.

Gardisti so organizirali volitve delegatov v tako imenovani Centralni komite Narodne garde, ki je postal eden ključnih organov Pariške komune. S tem so gardisti pridobili pravico, da sodelujejo pri demokratičnem vodenju obrambnih sil

---

5 Milza, 77.

mesta. Bataljoni so z javnim glasovanjem izvolili svoje delegate, ki so jih zastopali v Centralnem komiteju, ta organ pa je deloval kot izvoljeno predstavniško telo Narodne garde, v katerem so bili združeni predstavniki različnih političnih tokov na francoski levici. Med delegati so bili prisotni tako radikalni republikanci kot številni socialisti različnih usmeritev – od predstavnikov bolj socialdemokratskih tokov in zagovornikov Karla Marxa, do tistih, ki so se napajali iz idej libertarnega socializma.<sup>6</sup>

Demokratizacija Narodne garde, ki je nasprotovala tradicionalnemu hierarhičnemu modelu vojske, tako jasno kaže vplive nekaterih anarhističnih idej, znotraj Komune pa so se prepletali elementi različnih revolucionarnih tradicij: na eni strani dediščina neojakobincev, ki so se sklicevali na izročilo francoske revolucije in republikanske vrline, na drugi pa idejni vplivi mislecev, kot sta bila Mihail Bakunin in Pierre-Joseph Proudhon, ki sta poudarjala načela federalizma, samouprave in se zavzemala za odpravo vsakršne hierarhije v družbi.

V skladu z načelom splošne obveznosti naj bi bil vsak za boj sposoben moški član Narodne garde, a se v praksi to ni uresničilo, saj se vsi Parižani iz različnih razlogov niso želeli vključiti v vojaško organizacijo. Ker je med drugim precejšen del privilegiranih slojev pobegnil iz mesta, je število aktivnih gardistov tako znašalo največ okoli petdeset tisoč borcev.<sup>7</sup>

Ena izmed ključnih osebnosti Pariške komune je bil revolucionarni socialist Louis Auguste Blanqui, ki je imel pomemben vpliv na politično misel in dogajanje v obdobju pred Pariško komuno in med njo. Čeprav ga v času Komune ni bilo v Parizu, saj so ga francoske oblasti pred tem zaprle, je bil njegov idejni vpliv na komunarde zelo velik. Že pred francosko-prusko vojno je Blanqui vodil tajne revolucionarne skupine, organizirane v majhne avantgardne celice, ki so štejele približno deset članov. Temeljno izhodišče njegove strategije je bilo prepričanje, da lahko družbeno preobrazbo izpelje razmeroma majhna, a zelo disciplinirana skupina revolucionarjev. Ti naj bi s skrbno načrtovano akcijo lahko strmoglavili obstoječo kapitalistično oblast in vzpostavili novo, revolucionarno vlado. Takšen koncept je predstavljal odmik od sindikalističnih ali klasičnih marksističnih idej, ki so socialno revolucijo razumele kot rezultat množičnega in organiziranega delavskega gibanja. Še pred oktobrsko revolucijo so tudi Leninu nekateri njegovi marksistični sodobniki očitali »blankizem«, saj naj bi se številni bolj ševistični koncepti avantgardne partije, poklicnih revolucionarjev itd. napajali prav iz idej francoskega revolucionarja.

---

6 Marc de Jode et al., *Dictionnaire universel de la Franc-Maçonnerie* (Paris: Larousse, 2011), 226.

7 Milza, *L'année terrible*, 319.

Čeprav blankistov v času Pariške komune ni bilo veliko, so se zaradi svoje organiziranosti in vojaške discipline izkazali kot pomemben dejavnik znotraj gibanja, veliko izmed njih pa jih je prevzelo vodilne položaje v vojaških strukturah komunardov. Takoj po razglasitvi Komune so blankisti zahtevali, da se Narodna garda nemudoma poda proti bližnjemu Versaillesu, kjer je imela sedež francoska vlada, in od tam razširijo revolucijo nad celotno deželo. Ta predlog se je v danih razmerah zdel izvedljiv, saj je bila državna oblast še vedno oslABLJENA, poražena vladna vojska pa je bila po uničujočih bojih s Prusi razbita in razpršena. Kljub temu se je čas za takšno ofenzivo hitro iztekal. Vseeno se je večina članov Centralnega komiteja predlogu blankistov uprla. Napad na Versailles so zavrnili z argumentom, da Pariška komuna in Narodna garda še nimata zadostne politične legitimnosti za tako odločilne korake, saj Komuna še ni izvedla splošnih demokratičnih volitev.

Ljudsko glasovanje je sledilo nekaj dni pozneje, s čimer je bil s splošno moško volilno pravico oblikovan Svet komune, ki je postal glavni politični predstavnik revolucionarnega Pariza. Na njih so poleg neodvisnih kandidatov prevladovali predstavniki neojakobincev, blankistov in pripadniki Prve internacionale – mednarodnega delavskega združenja, ki je tedaj še zmeraj povezovalo tako marksistične kot anarhistične struje socializma. Ker je bila Komuna zavezana egalitarizmu in nehierarhičnemu odločanju, so se izvoljeni komunardi odločili, da ne bodo izbrali enega samega vodje, temveč bodo odločitve sprejemali kolektivno. Kljub temu je Komuna simbolno izvolila častnega voditelja – ujetega Augusta Blanquija, ki pa je bil odrezan od dogajanja in odločitev v Parizu.

S potrditvijo volitev v svet Komune je Narodna garda pridobila tudi polno politično legitimnost za vojaško delovanje v imenu pariškega ljudstva. Že 3. aprila 1871 je Narodna garda odšla v napad na Versailles. Toda takrat je bilo za uspeh takšnega podviga že prepozno. V več kot dveh tednih, ki sta minila od razglasitve Komune, se je vladna vojska uspela ponovno organizirati in zbrati zadostne sile okoli Versaillesa, da je napad komunardov odbila.<sup>8</sup>

K neuspehu naskoka na Versailles je prispeval tudi idealizem oziroma politična naivnost komunardov. Številni so namreč verjeli, da se vojaki francoske vojske – večinoma mobiliziranci s konservativnih podeželskih območij – ne bodo hoteli bojevati proti pariškim revolucionarjem in da bodo celo prestopili na njihovo stran. Po neuspešnem poskusu zavzetja Versaillesa so se komunardi morali umakniti nazaj v Pariz, njihova bojna morala pa se je ob tem občutno ošibila.

Konec maja 1871, nekaj več kot dva meseca po razglasitvi Pariške komune, so sledili njeni najtežji dnevi. Francoska vojska je bila v tem času že zadostno okrepljena, da je lahko izvedla odločilen napad na Pariz. Vpad v mesto je bil nepri-

---

8 Milza, 138–39.

čakovan, komunardi pa so bili nanj povsem nepripravljeni. V mestu je zavladal popoln kaos: obramba je bila neorganizirana in neusklajena, posamezne mestne četrti pa so se bojevale vsaka zase, brez enotnega poveljstva in koordinacije. Spopadi, znani kot »krvavi teden«, so trajali približno sedem dni. Po silovitih uličnih bojih je bila Komuna dokončno poražena. Ubitih je bilo več deset tisoč komunardov, medtem ko so številne druge po koncu bojev francoske oblasti usmrtili brez sojenja ali izgnale na oddaljene čezmorske kolonije.<sup>9</sup>

Primer Pariške komune predstavlja prvo zgodovinsko izkušnjo, v kateri je oboroženi proletariats prevzel nadzor nad vojsko ter jo poskušal voditi po demokratičnih načelih – kolikor je to v razmerah oboroženega spopada sploh bilo mogoče. Ta pojav, ki ga lahko opišemo kot obliko »vojaške demokracije«, pa je imel za Pariško komuno vseeno tudi manj želene posledice. Zaradi demokratičnih formalizmov, notranje neenotnosti in pomanjkanja hierarhične strukture je vojaška organizacija Narodne garde prispevala k številnim organizacijskim in vojaškim neučinkovitostim.

Ena prvih in ključnih posledic teh pomanjkljivosti je bila že omenjena odločitev, da komunardi niso pravočasno napadli Versaillesa in s tem onemogočili reorganizacije vladne vojske. Decentralizirana struktura Narodne garde je dodatno otežila učinkovito obrambo, saj so posamezni bataljoni delovali razmeroma avtonomno, brez trdne koordinacije med seboj in brez enotnega poveljstva. Poleg tega večina poveljniškega kadra ni imela ustrezne vojaške izobrazbe. Poveljniki so bili pogosto izbrani predvsem na podlagi svojega političnega ugleda ali revolucionarnega delovanja, ne pa zaradi vojaških izkušenj. Čeprav je bilo med njimi tudi nekaj nekdanjih oficirjev francoske vojske, so predstavljali izjemo, saj so bili ti večinoma zvesti francoski državi.

Za težavo se je izkazala tudi šibka vojaška disciplina med pripadniki Narodne garde. Posamezni poskusi vzpostavitve strožjega reda so praviloma naleteli na odpor. Eden izmed vodij narodne garde, Gustave Paul Cluseret, je pred napadom francoske vojske poskušal vzpostaviti centralizirano vojaško odločanje in uveljavljati strožjo disciplino, v skladu s katero bi morali gardisti prebivati v kasarnah. Njegova prizadevanja so bila večinoma nepriljubljena, Cluseret pa je bil nekaj tednov pred padcem Komune že razrešen s položaja.<sup>10</sup>

Pariška komuna je kljub svojemu kratkemu obstoju predstavljala pomemben prehod v zgodovini delavskega gibanja. Karl Marx jo je v svojih poznejših spisih označil kot »prvo diktaturo proletariata«, torej kot prvi zgodovinski primer, ko je delavski razred dejansko prevzel politično oblast. Vseeno je Marx v svojih pisanjih ostal kritičen do številnih strateških in organizacijskih odločitev komu-

---

9 Milza, 431–32.

10 Milza, 317.

nardov. Čeprav je zavračal Blanquijeve ideje, je Marx pozneje priznal, da bi bila prav prisotnost in vodstvo Blanquija tisto, kar bi Pariška komuna v danem zgodovinskem trenutku zelo potrebovala.<sup>11</sup>

## Anarhizem in »propaganda dejanj«

Kmalu po padcu Pariške komune je tudi znotraj Prve internacionale nastal dokončen razkol med marksisti in anarhisti. Ključni razlog za razhajanja so bila vprašanja o razumevanju vloge države in političnih institucij. Bakuninovi anarhisti so za razliko od Marxa nasprotovali vsakršni obliki državne oblasti ter brez-kompromisno zavračali parlamentarizem, saj so v slednjem prepoznavali nadaljnje ohranjanje družbene hierarhije in institucionaliziranih oblik nadvlade.

Revolucionarna levica v Franciji – bodisi marksistična, anarhistična ali drugače usmerjena – je bila po zatrtju Pariške komune močno oslABLJENA, saj je francoski režim za daljše obdobje z ostro represijo onemogočil njeno javno delovanje. Iz vojaškega poraza komune so številni anarhisti izšli s spoznanjem, da poskusi organiziranja delavskega gibanja vsem na očeh v takratnih okoliščinah niso imeli možnosti uspeha. Ker sta bila anarhistično organiziranje in agitiranje med delavci izjemno otežena, so nekateri anarhisti začeli iskati nove oblike delovanja, ki bi ustrezale spremenjenim razmeram. V sedemdesetih letih 19. stoletja se je tako razvil koncept t. i. *propagande dejanj* (oz. *propaganda z dejanjem*). Kot značilna oblika propagande dejanj so se uveljavili oboroženi napadi in atentati na visoke politike, monarhe, predstavnike kapitala ter druge pripadnike vladajočih razredov. Izraz *propaganda dejanj* je odražal prepričanje takratnega anarhističnega gibanja, da se revolucionarna ideja ne sme omejevati na teoretično razpravo ali širjenje abstraktnih konceptov, temveč je bila tudi neposredna oborožena akcija sama po sebi oblika propagande – dejanje, ki s svojo simbolno močjo in političnim učinkom lahko predrami zatirane množice in morebiti sproži verižno reakcijo upora v družbi. Koncept propagande dejanj je do konca sedemdesetih let pridobil na anti-avtoritarni levici vse močnejšo podporo in bil kot legitimna oblika revolucionarnega boja naposled uradno celo potrjen leta 1881 na anarhističnem kongresu v Londonu.<sup>12</sup>

Med bolj poznane zagovornike propagande dejanj je sodil tudi nemški anar-

---

11 Karl Marx, *Državljska vojna v Franciji*, prev. Cene Vipotnik (Ljubljana: Studia Humanitatis, 2020), 6. pogl.

12 Mitchell Abidor, ur., *Death to Bourgeois Society: The Propagandists of the Deed* (Oakland: PM Press, 2016), uvod.

hist Johann Most, ki je leta 1885 celo napisal aktivistični priročnik za atentate z naslovom *Znanost revolucionarnega bojevanja*. Most je bil sprva viden član nemške socialdemokracije in bil v sedemdesetih letih celo poslanec v nemškem parlamentu. Pozneje se je postopoma oddaljil od marksizma in se pridružil anarhistom, zaradi političnega preganjanja pa je naposled pobegnil v Združene države Amerike. Tam je v svojem pisanju podrobno predstavil različne oblike praktičnega revolucionarnega delovanja – od izdelave improviziranih bomb in mešanja strupov do izvedbe strelskih atentatov.<sup>13</sup>

Za enega izmed pionirskih anarhističnih atentatov je zaslužna tajna organizacija Narodna volja, ki je leta 1881 uspela ubiti ruskega carja Nikolaja. Vseeno se je v praksi propaganda dejanj resnično razširila šele v devetdesetih letih 19. stoletja, ko je anarhistom uspelo izvesti več odmevnih napadov. Anarhisti so tako uspešno pokončili francoskega predsednika republike Sadija Carnota in kar tri španske premierje – Antonia Cánovasa del Castilla, pozneje pa še Joséja Canalejasa in Eduarda Data. Pod streli anarhistov so umrli tudi italijanski kralj Umberto I., avstro-ogrška cesarica Sisi, leta 1901 pa je krogla zadala usodni udarec ameriškemu predsedniku Williamu McKinleyju. V prvih letih 20. stoletja so tovrstni napadi nekoliko upadli, a so se ponovno okrepili pred prvo svetovno vojno. Leta 1908 je bil ubit portugalski kralj Karel I., tri leta pozneje ruski predsednik vlade Pjotr Stolipin, leta 1913 pa še grški monarh Jurij I.

Kljub številnim uspešnim likvidacijam pa je imela propaganda dejanj tudi neželene posledice, ki so se jih zavedali številni anarhisti. Pri veliko napadih, zlasti pri bombnih atentatih, so nastajale kolateralne žrtve, kar je znotraj anarhističnega gibanja sprožalo resne etične in politične dileme. Med vidnejšimi anarhističnimi kritiki propagande dejanj je bil Pjotr Kropotkin, ki je z znanim citatom opozoril, da »strukture, ki temeljijo na stoletjih zgodovine, ne morejo biti uničene z nekaj kilogrami razstreliva«.<sup>14</sup>

Podobno stališče o propagandi dejanj so zavzemali tudi marksisti. Po njihovem mnenju individualni atentati niso mogli ogroziti temeljnega gospodarskega sistema, ki proizvaja družbene hierarhije, temveč so zgolj odstranjevali posamezne predstavnike oblasti, ki so jih nato hitro nadomestili novi. Uboj monarha ali predsednika tako za marksiste nikakor ni pomenil odprave razrednega zatiranja, temveč le njegovo kratkotrajno motnjo.<sup>15</sup>

---

13 Johann Most, *The Science of Revolutionary Warfare*, spletna izdaja, The Anarchist Library, <https://theanarchistlibrary.org/library/johann-most-the-science-of-revolutionary-warfare.pdf>.

14 Cit. v: James H. Billington, *Fire in the Minds of Men: Origins of the Revolutionary Faith* (New Jersey: Transaction Books, 1998), 417.

15 Billington, 417.

## Revolucija v Rusiji

Po razpadu Prve internacionale se je marksistična levica organizirala predvsem znotraj socialdemokratskih in socialističnih strank. Te so se od leta 1889 začele mednarodno povezovati v Drugi internacionali, ki je postala glavni organizacijski okvir za razvoj marksističnega in delavskega gibanja v začetku 20. stoletja. Usodni pretres za socialiste je naznanil začetek prve svetovne vojne. Internacionala je namreč do tedaj vseskozi zagovarjala antimilitaristična in pacifistična stališča, a je kljub temu z izbruhom vojne prišlo do nepričakovanega zgodovinskega preobrata: večina strank Druge internacionale je podprla vojne napore svojih držav.<sup>16</sup> Med maloštevilnimi izjemami, ki so vojni srdito nasprotovali, so bili boljševiki – levo krilo ruske socialdemokracije pod vodstvom Vladimirja Lenina.<sup>17</sup>

Po skoraj treh letih uničujoče vojne je februarja 1917 v Rusiji izbruhnila revolucija, ki je strmoglavila caristično oblast. Začasno vlado so sestavljale različne sile tako iz meščanskega kot socialističnega tabora, vendar brez sodelovanja boljševikov, ki so se ruski kapitalistični vladi, ki ni bila pripravljena izstopiti iz vojne, zoperstavljali.

Obdobje po februarski revoluciji je zaznamovalo stanje tako imenovane »dvojne oblasti«, v katerem sta si vpliv delili začasna vlada ter sovjeti delavcev in vojakov. Ob vzpostavitvi sovjetov so se začenjale spreminjati tudi razmerja moči v ruski vojski. V obdobju revolucionarnega kaosa so ruski vojaki pogosto samoiniciativno izbirali in delegirali svoje poveljnike. Petrograjski sovjet, ki je imel v tem času pomembno politično vlogo, je odločil, da morajo vojaki spoštovati ukaze začasne vlade zgolj v primeru, da ti ukazi niso v nasprotju z voljo sovjeta.

Poleti 1917, ko je po političnih preobratih v začasni vladi na njeno čelo stopil Aleksander Kerenski, so se pojavili poskusi ponovne vzpostavitve državnega nadzora nad vojsko. Uvedeni so bili tudi zametki sistema političnih komisarjev. V večjih vojaških enotah so bili imenovani trije nadzorniki – eden s strani vlade, eden s strani Petrograjskega sovjeta in eden, ki so ga izvolili vojaki.

Boljševiki v prvih mesecih po februarski revoluciji še niso imeli odločilnega vpliva v Petrograjskem sovjetu, saj so večino tam tvorili socialdemokratski menjševiki in pripadniki stranke Socialistov-Revolucionarjev (Eseri). Slednji so predstavljali pretežno kmečko prebivalstvo ter kljub svojemu imenu zastopali

---

16 Gl. prispevek v pričujoči številki: Nejc Kralj, »Vprašanje vojne v marksizmu Druge internacionale: od determinizma k boju za samoohranitev«, *Časopis za kritiko znanosti* 296 (2025): 35–55.

17 Alexander Rabinowitch, *Boljševiki prihajajo na oblast: revolucija leta 1917 v Petrogradu*, prev. Mojca Dobnikar (Ljubljana: Sophia, 2017), uvod.

reformistična načela in podpirali kapitalistično vlado. Razkola med sovjeti in začasno vlado sprva tako še ni bilo in dejanski nadzor nad vojsko je ostajal v rokah ruskih oblasti. Ravnovesje moči se je spremenilo šele konec poletja 1917, ko so boljševiki pridobili večino v Petrograjskem sovjetu in postali vodilna sila ruskega proletariata. Dva meseca pozneje so boljševiki s streli iz križarke Avrore in napadom na Zimski dvorec naznanili začetek Oktobrske revolucije, ki je Rusijo preobrazila v prvo socialistično državo na svetu.<sup>18</sup>

Nova revolucionarna vlada se je že kmalu znašla pred velikim odporom nekdanjih elit in različnih političnih skupin, kar je posledično vodilo v izbruh državljanske vojne. Že pred tem je januarja 1918 Svet ljudskih komisarjev pod vodstvom Lenina sprejel odločitev o oblikovanju nove vojaške sile – Rdeče armade. Ta je bila sprva mišljena ne le kot obrambna struktura nove socialistične države, temveč tudi kot potencialna podpora pričakovanim revolucijam drugod po Evropi.

V začetnem obdobju je Rdeča armada delovala na prostovoljni in samoupravni osnovi; oficirji so bili voljeni, enote pa so ohranjale določene elemente demokratičnega odločanja. Vendar so se razmere začele spreminjati spomladi 1918, ko je vodenje Rdeče armade prevzel Lev Trocki. Do tedaj je vojska temeljila predvsem na delavcih in prostovoljcih, toda z razmahom državljanske vojne je Trocki uvedel obvezno mobilizacijo, ki je zajela tudi kmečko prebivalstvo in del malomeščanstva. S tem so se postopno ukinili ostanki t. i. »vojaške demokracije«, voljene poveljnike pa je zamenjala tradicionalna hierarhična struktura. Trocki je bil primoran v novo armado vključiti tudi nekdanje caristične oficirje, ki so imeli ustrezne vojaške izkušnje. Do konca leta 1918 naj bi že približno tri četrtine častnikov Rdeče armade izhajalo iz vrst nekdanje caristične vojske. Kot protiutež vplivu nekdanjih carskih oficirjev so boljševiki v vojaških enotah vzpostavili sistem političnih komisarjev, njihova naloga pa je bila tudi politična in ideološka izobrazba vojakov. Komisarji so imeli pravico veta na odločitve poveljnikov in so v praksi pogosto delovali kot enakovredni del poveljniške strukture. Institucija političnih komisarjev ni bila omejena zgolj na vojsko; vzpostavljena je bila tudi v delovnih kolektivih, državnih ustanovah in drugih družbenih sferah.<sup>19</sup>

Poleg glavnih sil, ki so sodelovale v ruski državljanski vojni – torej Rdeče armade na strani boljševikov in Bele armade, ki si je prizadevala za restavracijo starega režima – so v konfliktu delovale tudi druge politične in vojaške skupine. Med njimi je bila *Revolucionarna uporniška vojska Ukrajine*, ki je pod zastavo anarhokomunizma branila priborjena območja na vzhodnih in južnih predelih Ukrajine. Na tem ozemlju so anarhisti pod vodstvom Nestorja Makhna poskuša-

---

18 Rabinowitch, uvod.

19 John Erickson, *The Soviet High Command: A Military-Political History, 1918–1941* (London: Macmillan, 1962), 31–34.

li vzpostaviti avtonomijo ter na podlagi idej decentraliziranega in kolektivnega odločanja organizirali avtonomne kmečke komune ter ustanavljali delavske in kmečke sovjete. Hkrati so prav tako vzpostavljali vojaške komiteje in skupščine, ki so imeli odločilno vlogo pri upravljanju uporniških enot. V skladu z anarhističnimi načeli so bili poveljniki izvoljeni, tradicionalni oficirski čini pa odpravljeni. Vojska je delovala na prostovoljni osnovi, njen notranji red pa je temeljil na t. i. principu samodiscipline: kazni in disciplinski ukrepi so bili določeni kolektivno na vojaških zborih. Makhnojeva uporniška vojska in Rdeča armada sta nekajkrat nastopali kot zaveznici v boju proti Belim, vendar je s porazom skupnega sovražnika taktično zavezništvo dokončno popustilo. Leninovi komunisti so se namreč odločili ponovno razširiti državno oblast čez celotno ozemlje in Makhnojeva vojska je bila tako do poletja 1921 dokončno premagana.<sup>20</sup>

Kljub jasni politični umeščenosti Makhnojevega gibanja v anarhistični tabor pa jedra upornikov v njem niso predstavljali politično zavedni anarhisti, temveč preprosti ukrajinski kmetje, ki so se upirali prisilnim zasegom svojih pridelkov. Ukrajina je bila že v času carizma ključna žitnica države, zato je bila tudi nova država gospodarsko in prehransko močno odvisna od njenega pridelka. Prav ti prisilni ukrepi so bili eden glavnih razlogov za množično podporo Makhnojevemu gibanju med kmečkim prebivalstvom. Z uvedbo nove ekonomske politike (NEP) leta 1921, s katero je Lenin odpravil sistem t. i. »vojnega komunizma«, je del kmetov izgubil motiv za nadaljnje bojevanje, to pa je pripomoglo še k hitrejšemu porazu anarhokomunizma v Ukrajini in razpustitvi drugih kmečkih gibanj.<sup>21</sup>

Po zaslugi Rdeče armade so ruski komunisti v naslednjem letu uspešno utrdili svojo oblast in razglasili novo državo – Zvezo sovjetskih socialističnih republik. Zmagovita Rdeča armada je pod vodstvom Leva Trockega namreč opustila poskuse vojaškega samoupravljanja, kakršne so začeli zasledovati njihovi politični predhodniki v času Pariške komune. Namesto tega je bila oblikovana centralizirana, disciplinirana in hierarhično urejena vojska, v kateri je imela prednost vojaška učinkovitost pred demokratičnimi oblikami odločanja. Takšen model vojaške organizacije se je pozneje uveljavil kot značilna praksa v vseh socialističnih državah in med številnimi oboroženimi skupinami utemeljenimi na idejah marksizma-leninizma.

---

20 Michael Malet, *Nestor Makhno in the Russian Civil War* (London: Palgrave MacMillan, 1982), 71–72.

21 Colin Darch, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917–21* (London: Pluto Press, 2020), 119–20.

## Oboroženo socialistično gibanje med obema vojnama

Po prvi svetovni vojni se je komunistično gibanje hitro širilo po svetu, revolucionarne stranke, utemeljene na idejah boljševizma, pa so začele oblikovati tudi svoja oborožena krila. Ta so bila organizirana med drugim tudi v Sloveniji, kjer so se aprila 1923 oblikovale posebne bojne enote slovenskih komunistov – Proletarske akcijske čete (PAČ). Te so bile zasnovane kot vojaška organizacija delavskega razreda in kot protiutež fašistično usmerjeni Organizaciji jugoslovanskih nacionalistov (Orjuna). Imele so lastno poveljstvo, razdeljeno na čete in vode, njihov glavni organizator in poveljnik pa je bil Franc Vulč. Delovanje Proletarskih akcijskih čet je bilo časovno razmeroma omejeno, saj so bile aktivne le do avgusta 1924. V tem obdobju so imele pomembno vlogo pri zaščiti delavskih organizacij in skupnosti pred nasiljem Orjune, ki je s svojimi provokacijami pogosto povzročala politične napetosti in ulične spopade. Najbolj znan in tudi najobsežnejši spopad med enotami PAČ in Orjuno se je zgodil 1. junija 1924 v Trbovljah, ki so bile tedaj izrazito delavsko in levičarsko usmerjeno mesto. Že med veliko stavko leta 1920 so tamkajšnji rudarji v rdečih revirjih prevzeli oblast in v Trbovljah za tri dni simbolično razglasili sovjetsko republiko. Ko je Orjuna štiri leta pozneje napovedala oborožen pohod skozi Trbovlje in nameravala v mestu razviti svoj prapor, so Proletarske akcijske čete organizirale zborovanje in skušale pohod preprečiti. Napetost je hitro prerasla v oborožen spopad, v katerem je bilo več mrtvih in ranjenih na obeh straneh.<sup>22</sup>

Podobne oborožene formacije so v tem obdobju organizirale celo v nekatere socialdemokratske stranke. Tako so denimo avstrijski socialdemokrati v istem času ustanovili t. i. *Republikanischer Schutzbund* oziroma Republikansko obrambno zvezo. V letih po začetku Velike depresije 1929 se je desnica pod vodstvom kanclerja Dollfussa iz vrst krščanskih socialcev zbala prihoda levičarske opozicije na oblast, zato je marca 1933 Dollfuss suspendiral parlament in razglasil izredne razmere ter v naslednjih mesecih med postopnim uvajanjem diktature prepovedal tudi delovanje Republikanske obrambne zveze, ki so jo ti organizirali za namene obrambe pred desničarskimi paramilicami in fašizmom. Razmere so dokončno dosegle vrelišče 12. februarja, po vpadu na sedež SDAP v Linzu, čemur je sledil oborožen upor socialdemokratov, znan tudi kot Februar-ska vstaja, ki so se ji pridružili tudi komunisti. Spopadi so se kmalu razširili po delavskih četrtih avstrijskih mest, vendar je režimskim silam uspelo v le nekaj dneh odpor zatreti, vstajniki na Dunaju pa so se bili nazadnje prisiljeni umakniti in se zabarikadirati v okrilje Karl Marx Hofa, simbola delavskega gibanja, ki ga

---

22 Marko Zajc, »ORJUNA in PAČ na poti v Trbovlje: k zgodovini fizičnega nasilja v političnem boju«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 2 (2014): 120.

je Dolfuss med zavzetjem zaukazal obstreljevati s topovi. Po porazu socialdemokratske vstaje se je z dokončno uvedbo diktature začelo obdobje t. i. »avstrofašizma«, ki je trajalo vse do nemške priključitve Tretjemu rajhu 1938.<sup>23</sup>

## Gverila in partizanski boj v Sloveniji

Ena izmed ključnih taktik oboroženega odpora, ki se je v 20. stoletju pogosto povezovala z revolucionarnimi in osvobodilnimi gibanji, je bil gverilski način bojevanja. Gre za obliko vojaškega delovanja, pri kateri se manjše, mobilne oborožene skupine spopadajo z bistveno močnejšim nasprotnikom, pri tem pa izkoriščajo prednosti poznavanja domačega terena in podporo lokalnega prebivalstva. Slednja je za uspeh gverilskega bojevanja ključnega pomena, saj zagotavlja oskrbo, informacije in zatočišče.

Tudi slovensko partizansko gibanje med drugo svetovno vojno je svoj oboroženi odpor začelo prav v obliki gverile. Partizanske enote v celotni Jugoslaviji so se v začetnih fazah bojevanja zanašale predvsem na taktike, kot je t. i. strategija »udari in pobegni«, pri čemer so izvajale sabotaže, zasede in napade na manjše okupatorjeve enote. Pogosto so minirale skladišča, železniške proge in drugo infrastrukturo, ki je služila potrebam okupatorja, hkrati pa so se poskušale izogibati odprtim spopadam z bistveno številčnejšim in bolj oboroženim sovražnikom. Partizanske enote na Slovenskem do konca vojne niso bile organizirane za klasične, konvencionalne bitke večjega obsega. Nekatere izmed najbolj znanih partizanskih bitk v Sloveniji, kot sta denimo dražgoška bitka in bitka na Menini planini, zato niso bile spopadi množičnih partizanskih formacij. V dražgoški bitki je sodelovalo približno dvesto do dvesto petdeset borcev, na Menini planini pa okoli petsto. Čeprav so slovenski partizani uporabljali večinoma gverilsko taktiko, jim je med vojno uspelo izpod tuje zasedbe osvoboditi številna ozemlja, a so bila ta pogosto ponovno okupirana s strani nemških ali italijanskih enot.<sup>24</sup>

Ena izmed izjem je bila Bela krajina, ki je predstavljala primer trajnejše osvobojenega območja. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je Bela krajina postala svobodno ozemlje, do konca vojne pa jo je doletelo le še nekaj posameznih vdorov Nemcev in ustašev. Tam so se nastanili Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, Izvršni odbor Osvobodilne fronte in drugi za-

---

23 »Die Februarkämpfe 1934 und wie es zu ihnen kam«, Erster Wiener Protestwanderweg, [https://www.protestwanderweg.at/feb34/feb34\\_06.php](https://www.protestwanderweg.at/feb34/feb34_06.php).

24 Gašper Ločniškar, »Gverilsko bojevanje proti okupacijskim silam na Slovenskem v letu 1941« (diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, 2004), 77.

metki državnih institucij, ki so pozneje tvorile jedro povojne slovenske oblasti. Na tem območju so partizani lahko organizirali bolnišnice, tiskarne, šole in druge ustanove, ki so omogočale razvoj političnega, kulturnega in družbenega življenja v pogojih svobode. Po osvoboditvi Ljubljane so se te institucije preselile v prestolnico in tam nadaljevale svoje delovanje, nove ljudske oblasti pa so po izvedbi narodne revolucije tako začrtale obsežen program izgradnje socializma.<sup>25</sup>

## Kitajska gverila in maoizem

V tridesetih letih 20. stoletja je gverilski način bojevanja imel osrednjo vlogo tudi na Kitajskem, zlasti v času državljanske vojne med Čankajškovim Kuomintangom in Komunistično partijo Kitajske. V tem obdobju je Mao Cetung, poznejši voditelj kitajskih komunistov in ustanovitelj Ljudske republike Kitajske, razvijal vojaško doktrino, imenovano »ljudska vojna«. Ta strategija, ki jo je Mao oblikoval kot odziv na konkretne razmere kitajske družbe in geografije, je postala temelj kitajske revolucionarne vojaške misli.

Za Maovo koncepcijo ljudske vojne je bilo značilno, da se oborožene sile umaknejo na podeželje, kjer z gverilskim načinom bojevanja postopno oslabijo sovražnika. Na teh območjih so komunisti vzpostavljali t. i. rdeče baze, v katerih so v praksi že izvajali elemente socialistične politike – zemljiške reforme, razdelitev zemlje kmetom, vzpostavitev osnovnega šolstva in zdravstvene oskrbe. Ključni element te strategije je bila stalna podpora lokalnega prebivalstva, saj je ljudstvo razumljeno kot temeljni nosilec in hkrati zaščitnik revolucije.

Mao je v svoji doktrini ljudske vojne opredelil tri razvojne faze revolucionarnega boja.

Prva faza je zajemala delovanje na podeželju ter vzpostavljanje politične in materialne podpore med kmečkim prebivalstvom.

Druga faza je temeljila na gverilskem bojevanju, s katerim se je postopno izčrpavalo močnejšega nasprotnika.

Tretja faza pa je predvidevala prehod v konvencionalno vojskovanje, v katerem bi revolucionarne sile osvojile urbana središča in s tem prevzele oblast v državi.<sup>26</sup>

---

25 Gl. »Razmah osvobodilnega gibanja in širjenje narodno-osvobodilne vojne do narodnih meja«, 7. pogl. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem, 1941–1945*, ur. Zdravko Klanjšček et al. (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976).

26 Davis Priestland, *The Red Flag: A History of Communism* (New York: Grove Press, 2009), 253.

V drugi polovici tridesetih let je Mao svoje poglede sistematično predstavil v delu *O gverilskem bojevanju* (1937), ki ga je napisal v času začasnega premirja med komunisti in Kuomintangom zaradi skupnega boja proti japonski agresiji. V tem delu je načrtoval tudi strategijo odpora proti Japoncem, pri čemer je ponovno poudaril pomen vezi med vojsko in ljudstvom.<sup>27</sup>

Po dokončni zmagi komunistične revolucije leta 1949 je koncept ljudske vojne ostal uradna vojaška doktrina Ljudske republike Kitajske še več desetletij. V skladu s tem se Kitajska med hladno vojno ni vključila v obsežno oboroževalno tekmo med ZDA in Sovjetsko zvezo, saj vojska ni temeljila na tehnološki superiornosti. Mao je namreč razumel, da si Kitajska zaradi gospodarskih in tehnoloških omejitev ne more privoščiti klasične vojaške konfrontacije z veliko močnejšimi silami. Čeprav je Kitajska v šestdesetih letih pridobila jedrsko orožje, je ostala njena obrambna doktrina osredotočena na idejo ljudske mobilizacije – na prepričanje, da je ljudstvo treba vojaško in ideološko usposobiti za obrambo domovine in revolucije pred sovražnikom ter je po potrebi pripravljeno znova preiti tudi v gverilo. Koncept ljudske vojne je ostal del kitajske vojaške misli vse do prihoda novega kitajskega voditelja Denga Šjaopinga v sedemdesetih letih, ko se je država odmaknila od maoističnih načel. V naslednjih letih je bila strategija ljudske vojne opuščena, saj se je država pod Dengovim vodstvom usmerila v prostotržne reforme in modernizacijo vojske po vzoru zahodnih kapitalističnih držav.<sup>28</sup>

Gverilski model ljudske vojne pa ni ostal omejen le na Kitajsko. Podoben pristop so prevzela tudi komunistična gibanja v Vietnamu, Laosu in Kambodži, kjer so revolucionarne sile prav tako izhajale iz kmečkega prebivalstva in uporabljale taktike po zgledu Maovega nauka. Antropolog Eric Wolf je v svojem delu *Kmečke vojne 20. stoletja* (1969) pokazal, da je večina uspešnih socialističnih revolucij 20. stoletja izšla prav iz oboroženih gibanj kmečkih množic. Pričakovana marksistov, da bo revolucijo vodil urbani proletariat, se tako v praksi niso uresničila; ključni nosilec revolucionarnih sprememb je bilo večkrat kmetstvo, ki pogosto ni bilo žrtev klasičnega kapitalističnega izkoriščanja, temveč je še pogosto živelo pod bremenom polfevdalnih odnosov.<sup>29</sup>

---

27 Mao Cetung, »On Guerilla Warfare«, Marxists' Internet Archive, <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/works/1937/guerrilla-warfare/>.

28 Priestland, *Red Flag*, 253–55.

29 Eric R. Wolf, *Kmečke vojne 20. stoletja*, prev. Polona Poberžnik (Ljubljana: Založba /\*cf, 2011), 381–406.

## Kubanska revolucija in gverila

Ena najuspešnejših revolucij 20. stoletja, ki je pozneje postala vzor za številna druga revolucionarna gibanja v Latinski Ameriki in širše, je bila kubanska revolucija. Leta 1956 je skupina 82 gverilcev pod vodstvom Fidela Castra z ladjo *Granma* odplula iz Mehike proti Kubi z namenom strmoglaviti diktaturo Fulgencia Batiste. Le teden dni po izplutju se je skupina poskušala izkrcati na kubanski obali, vendar je bila skoraj v celoti uničena v protinapadu Batistovih sil. Preživel je zgolj devetnajst borcev, ki so se umaknili v gorovje Sierra Maestra.<sup>30</sup>

Kljub izjemno neugodnim začetnim razmeram je majhni skupini preživelih uspelo postopno obnoviti svojo moč. Z uporabo gverilskih taktik, pridobivanjem široke podpore med lokalnim prebivalstvom in stalnim vključevanjem novih borcev je revolucionarno gibanje v dveh letih zrastle v odločilno silo, ki je januarja 1959 strmoglavila Batistov režim.

Na podlagi osebnih izkušenj je Ernesto Che Guevara napisal delo *La guerra de guerrillas* (Gverila), ki je postalo pomemben priročnik revolucionarnega bojevanja. Čeprav so njegovo knjigo pogosto primerjali z Maovim delom, je Guevara sam priznal, da Maovega besedila pred tem ni sistematično prebral. Kljub temu je v svojih sklepih prišel do več podobnih ugotovitev kot kitajski komunist: da je podeželje, zlasti kmečko prebivalstvo, najprimernejše okolje za razvoj revolucionarnega gibanja; da je podpora ljudstva ključna za uspeh oboroženega boja; ter da lahko manjše gverilske enote z ustrežno organizacijo in motivacijo premagajo tudi številčno močnejše redne vojske. Ena osrednjih tez Guevarove teorije je, da revolucionarji ne bi smeli čakati na ugoden čas in razmere za upor, temveč morajo te pogoje ustvarjati sami. Chejeve ideje so postale temelj t. i. teorije »foco«, znane tudi kot fokizem, po kateri lahko majhne skupine odločnih revolucionarjev na podeželju sprožijo širše družbene spremembe.<sup>31</sup>

Guevara je v svojih spisih poudarjal, da gverilec ne sme biti le vojaško izurjen borec, temveč predvsem moralno in ideološko oblikovana osebnost. Po njegovem mnenju mora biti gverilec discipliniran, asketski, politično ozaveščen in zavezan revolucionarnim idealom. Ta mora s svojim zgledom navdihovati kmete ter pridobivati njihovo zaupanje s konkretnimi dejanji – s pomočjo pri vsakdanjih opravilih, z zaščito in z vključevanjem v politično delo. V tem smislu je Guevara v gverilcu videl revolucionarni prototip »novega človeka« (*el hombre*

---

30 Za zgodovino kubanske revolucije gl. Thomas Hugh, *Cuba or the Pursuit of Freedom* (New York: Harper & Row, 1971).

31 Ernesto Che Guevara, *Gverila: klasično besedilo o revoluciji iz leta 1960*, prev. Tina Malič (Ljubljana: Karantanija, 2008), 1. pogl.

nuevo), ki bo s socializmom presešel egoizem, individualizem in materialistične vrednote.<sup>32</sup>

Guevara je poskušal svojo strategijo fokističnega gverilskega bojevanja uresničiti tudi izven Kube – najprej v Kongu leta 1965 in pozneje v Boliviji med letoma 1966 in 1967. V obeh primerih pa se tokrat njegova metoda ni izkazala za uspešno. V Boliviji so gverilske skupine delovale v okolju, v katerem niso uživale zadostne podpore lokalnega prebivalstva, hkrati pa so bile tarča intenzivnega delovanja bolivijske vojske in ameriške obveščevalne agencije CIA. Oktobra 1967 so Guevaro ujeli in ga kmalu zatem usmrtili, s čimer se je končalo njegovo prizadevanje za širitev revolucionarnega boja po Latinski Ameriki.<sup>33</sup>

## Urbana gverila

Guevarova ideja fokizma je pomembno vplivala na številna revolucionarna gibanja v Latinski Ameriki in preostalem svetu. Čeprav je bil Chejev prvotni cilj vzpostavitev revolucionarne mobilizacije za gverilsko bojevanje na podeželju, so njegove ideje prevzele številne oborožene politične organizacije, ki pa niso nujno delovale v ruralnem okolju, temveč v mestih, kjer so razvile koncept t. i. *urbane gverile*.

Samo po sebi gverilsko delovanje v urbanem okolju ni bilo nič novega, vendar pa se je v šestdesetih letih 20. stoletja ideja urbane gverile razvila tudi kot samostojen vojaški koncept. Eden izmed njegovih ključnih teoretikov je bil brazilski marksistični revolucionar Carlos Marighela, ki je bil med ustanovitelji gverilske skupine Narodna osvobodilna akcija. Marighela je poskušal Guevarove zamisli prilagoditi urbanemu kontekstu in jih uporabiti v boju proti desničarski vojaški hunti, ki je v tistem času vladala Braziliji. Njegovo gibanje se je proti režimu borilo z različnimi oblikami sabotaž, atentatov in ugrabitvami; ena najbolj odmevnih akcij je bila ugrabitev ameriškega ambasadorja, v zameno za katerega so uspeli izpogajati izpustitev petnajstih zaprtih revolucionarjev. Konec šestdesetih let je Marighela objavil »*Mali priročnik urbane gverile*«, ki je postal ena ključnih referenc za številna revolucionarna gibanja v Latinski Ameriki in drugod.<sup>34</sup>

---

32 Ernesto Che Guevara, »Socializem in človek na Kubi«, v: *O socializmu in internacionalizmu*, prev. Tina Malič (Ljubljana: Založba /\*cf, 2020).

33 Za Guevarovo biografijo gl. Jon Lee Anderson, *Che Guevara: A Revolutionary Life* (New York: Grove Press).

34 Carlos Marighella, »Minimanual of the Urban Guerilla«, Marxists' Internet Archive, <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/index.htm>.

Med pomembnejšimi predstavniki urbane gverile, ki so združevali elemente Guevarovega fokizma z delovanjem v urbanih središčih, so bili tudi urugvajski Tupamarosi – marksistična revolucionarna organizacija, dejavna predvsem v šestdesetih in sedemdesetih letih, med diktaturo v Urugvaju. Po padcu režima v osemdesetih letih so se člani gibanja preoblikovali v politično stranko s precej bolj socialdemokratskim programom, eden njihovih vidnejših voditeljev, José Mujica, pa je bil pozneje izvoljen tudi za predsednika države.

V evropskem kontekstu pa sta med najvidnejšimi primeri urbanih gverilskih gibanj Frakcija rdeče armade (RAF) v Zahodni Nemčiji in Rdeče brigade (Brigate Rosse) v Italiji. V Zahodni Nemčiji je imel RAF v svojih začetkih močan zgled v Tupamarosih, ki so s svojo strategijo majhnih, avtonomnih in strogo organiziranih skupin – t. i. *komandosov* – predstavljali model delovanja za številne evropske revolucionarne skupine poznih šestdesetih in sedemdesetih let. Člani posameznih komandosov pogosto niso poznali pripadnikov drugih enot, kar je omogočalo večjo tajnost in varnost organizacije. Akcije RAF-a so obsegale atentate, sabotaže, ugrabitve in napade na državne institucije. Podobno kot RAF je tudi organizacija Brigate Rosse (Rdeče brigade) utelešala koncept urbane gverile v Italiji. Njihova najbolj znana akcija sta bila ugrabitev in umor Alda Mora, predsednika vladajoče Krščanske demokracije, leta 1978. Dogodek je postal tudi predmet številnih kontroverz in teorij o dejanskem ozadju atentata in vloge za-hodnih obveščevalnih služb v njem.<sup>35</sup>

## Zaključek

Zgodovina 20. stoletja je med drugim čas ogorčenih razrednih bojov in družbenih prevratov, zato na svetu skoraj ni dežele, v kateri številna napredna gibanja niso bila primorana poprijeti tudi za orožje. V prispevku je zato izostalo veliko pomembnih poglavij, obravnavo oboroženih socialističnih bojov pa bi bilo zato zagotovo treba razširiti še dlje. Vseeno obravnavani primeri razkrivajo ponavljajoče se vzorce in dileme, ki spremljajo oboroženo delovanje socialističnih gibanj. Med njimi so vprašanja strategije in taktike revolucionarnega boja, razmerja med demokratično participacijo in vojaško učinkovitostjo ter dilema, kdaj in pod kakšnimi pogoji je smiselno poseči po orožju kot sredstvu družbene spremembe.

Čeprav so številna oborožena gibanja propadla, bila zatrta ali se preoblikovala v institucionalne oblike političnega delovanja, njihova dediščina ostaja tra-

---

35 Gl. Amelia Kraigher, »Svinčena leta italijanske levice«, *Časopis za kritiko znanosti* 26, št. 190/191 (1998): 131–49.

jen opomnik, da se boj za enakost in odpravo izkoriščanja vedno znova rojeva tudi v okoliščinah, ko se zdi to skoraj nemogoče. Napredna gibanja različnih levičarskih tokov tudi po koncu hladne vojne tako niso popolnoma prenehala z oboroženim delovanjem. To nam pritrjujejo številni boji, ki ponekod vztrajajo še danes: tu velja omeniti zapatistično vstajo v mehiškem Chiapasu, revolucijo v Rožavi, maoistične gverilce v Indiji in Filipinih ter Ljudsko fronto za osvoboditev Palestine, ki se pod zastavo marksizma-leninizma tudi danes zoperstavlja sionistični državni tvorbi. Kljub padcu socializma na Vzhodu in revolucionarnemu zatišju zadnjih desetletij se neprestani boj za družbeno preobrazbo tudi danes nadaljuje.

ŽIVELA PROLETARSKA REVOLUCIJA!

## Literatura

- Abidor, Mitchell, ur. *Death to Bourgeois Society: The Propagandists of the Deed*. Oakland: PM Press, 2016.
- Anderson, Jon Lee. *Che Guevara: A Revolutionary Life*. New York: Grove Press.
- Billington, James H. *Fire in the Minds of Men: Origins of the Revolutionary Faith*. New Jersey: Transaction Books, 1998.
- Cetung, Mao. »On Guerilla Warfare«. Marxists' Internet Archive. <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/works/1937/guerrilla-warfare/>.
- Darch, Colin. *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917–21*. London: Pluto Press, 2020.
- Erickson, John. *The Soviet High Command: A Military-Political History, 1918–1941*. London: Macmillan, 1962.
- Erster Wiener Protestwanderweg. »Die Februarkämpfe 1934 und wie es zu ihnen kam«. [https://www.protestwanderweg.at/feb34/feb34\\_06.php](https://www.protestwanderweg.at/feb34/feb34_06.php).
- Guevara, Ernesto Che. *Gverila: klasično besedilo o revoluciji iz leta 1960*. Prevedla Tina Malič. Ljubljana: Karantanija, 2008.
- . *O socializmu in internacionalizmu*. Prevedla Tina Malič. Ljubljana: Založba /\*cf, 2020.
- Hugh, Thomas. *Cuba or the Pursuit of Freedom*. New York: Harper & Row, 1971.

- Jode, Marc de, et al. *Dictionnaire universel de la Franc-Maçonnerie*. Paris: Larousse, 2011.
- Klanjšček, Zdravko, et al., ur. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem, 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.
- Kraigher, Amelia. »Svinčena leta italijanske levice«. *Časopis za kritiko znanosti* 26, št. 190/191 (1998): 131–49.
- Kralj, Nejc. »Vprašanje vojne v marksizmu Druge internacionale: od determinizma k boju za samoohranitev«. *Časopis za kritiko znanosti* 296 (2025): 35–55.
- Ločniškar, Gašper. »Gverilsko bojevanje proti okupacijskim silam na Slovenskem v letu 1941«. Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, 2004.
- Malet, Michael. *Nestor Makhno in the Russian Civil War*. London: Palgrave MacMillan, 1982.
- Marighella, Carlos. »Minimanual of the Urban Guerilla«. Marxists' Internet Archive. <https://www.marxists.org/archive/marighella-carlos/1969/06/minimanual-urban-guerrilla/index.htm>.
- Marx, Karl. *Državljanska vojna v Franciji*. Prevedel Cene Vipotnik. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2020.
- , in Friedrich Engels, *Ireland and the Irish Question* (Moskva: Progress Publishers, 1971).
- , et al. »A Letter to the Polish Socialists«. Marxists' Internet Archive. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1880/11/27.htm?utm>.
- Marxists' Internet Archive. »Address of the International Working Men's Association to Abraham Lincoln, President of the United States of America«. <https://www.marxists.org/archive/marx/iwma/documents/1864/lincoln-letter.htm?utm>.
- Milza, Pierre. *L'année terrible: La commune, mars-juin 1871*. Pariz: Perrin, 2009.
- Most, Johann. *The Science of Revolutionary Warfare*. Spletna izdaja. The Anarchist Library. <https://theanarchistlibrary.org/library/johann-most-the-science-of-revolutionary-warfare.pdf>.
- Priestland, Davis. *The Red Flag: A History of Communism*. New York: Grove Press, 2009.
- Rabinowitch, Alexander. *Boljševiki prihajajo na oblast: revolucija leta 1917 v Petrogradu*. Prevedla Mojca Dobnikar. Ljubljana: Sophia, 2017.
- Wolf, Eric R. *Kmečke vojne 20. stoletja*. Prevedla Polona Poberžnik. Ljubljana: Založba /\*cf, 2011.
- Zajc, Marko. »ORJUNA in PAČ na poti v Trbovlje: k zgodovini fizičnega nasilja v političnem boju«. *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 2 (2014): 101–23.